

वा.प.प.

६३ गजो दुमोक्ष सतिव

आशा मरु कशि
ASHA ARCHIVE

3161

क

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ तृतीये तु गजेन्दुरा. स्मृतो हरिरुपेत्यतस्तमुद्धारमग्राह्युहं देवलशायतः ॥ १ ॥ जा
यं जायं स्तोत्रं प्राग्जन्मनि इन्द्राय नमः ॥ १ ॥ तस्मै नमो नमस्तं अतिधीमहि अतिधीमहि स केवलं ग्राह्युहं देवलशायतः क
यप्रणतेरशक्यत्वात् स्वस्य तत्त्वज्ञानं संभावयितुं विगिर्नष्टि यत्तश्चिदुपात् एतद्देहादिविद्यात्मकं चेतनं भवेति तदुक्तं ये
न चेतयते विश्वमिति ॥ तत्र हेतुः पुरुषा य पुरुषकारणत्वेन प्रविकीर्य ननु प्रकृतिपुरुषो कारणमिति प्रसिद्धं तत्रा

श्रीशुक उवाच ॥ एवं व्यवसितो बुद्ध्या समाधाय मनो हृदि जजाय परमं जायं
प्राग्जन्म न्यनुशिक्षितं ॥ १ ॥ गजेन्द्र उवाच ॥ ॐ नमो भगवते तस्मै यत एतच्चिदा ॥ ३ ॥
त्मकं पुरुषायादिवीजाय परेशायाभिधीमहि ॥ २ ॥ नमो भगवते ॥ ३ ॥
यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनेदं यद्दं स्वयं ॥ योऽस्मात्परस्माच्च यस्तं प्रयच्छे स्वयं ॥

ह. आदिः प्रकृतिः वीजं पुरुषः तदुपाया प्रविशत्वेऽपि जीववत्पारतंत्र्यं वारयति परेशायेति ॥ २ ॥ यरमैश्वर्यवि
बेणवन्नाह ॥ यावत्समाधिः ॥ यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनेदं यद्दं स्वयं ॥ योऽस्मात्परस्माच्च यस्तं प्रयच्छे स्वयं ॥
नचयः परात्तं स्वयं भुवं स्वतः सिद्धं प्रपद्ये शस्तु जामि ॥ ३ ॥ विश्वहेतुत्वं स्वतः सिद्धत्वं चोक्तं इदानीं स्वप्रका

॥ १ ॥

शकत्वं वर्णयन् प्रार्थयते ॥ यः स्वात्मनीति ॥ विभावितं अभिव्यक्तं क्वचित्प्रलयेति रोहितं लीनं सत-तदु-
भयं कार्यकारणं वसाक्षी सत्समीक्षते साक्षित्वे हेतुः अविद्वद्वक्ता अलुप्तदृष्टिः आत्ममूलः स्वप्रकाशः कुतः परात्प्रका-
शकावक्षुरादेरपि परः तस्यापि प्रकाशक इत्यर्थः ॥ चक्षुषः वक्षुरित्यादि कृते ॥ ४ ॥ तिरोहितमीक्षत इत्येतत्प्रयोजनं

यः स्वात्मनीदं निजमाययार्थितं क्वचिद्विभातं क्वचनतिरोहितं अविद्वद्वक्ता स्युभयंतदीक्षते स
आत्ममूलो वतु मां यरात्परः ॥ ५ ॥ कालेन यंचत्वमिनेषु कृत्स्नशो लोकेषु यालेषु च सर्वहेतुषु
तमस्तदासीद्गहनं गभीरं यस्तस्य पारे भिविराजते विभुः ॥ ५ ॥ नयस्य देवा अथ यः परं
विदुर्जंतुः पुनः कौहंति गंतुमीरितुं यथा नटस्या कृतिभिर्विचेशते दुरत्यया नृक्रमणाः
समावृता ॥ ५ ॥

पूर्वकं दुर्ज्ञेयत्वं च दन् प्रार्थयते ॥ कालेनेति द्वाभ्यां यंचत्वमिनेषु पुनार्शं प्राप्तेषु गहनं दुरवगाहं गंभीरं मनंतं तस्य तमसः
आदित्यवर्णितं तमसः परस्तादिति श्रुतेः ॥ ५ ॥ अतएव देवा दयो यस्य स्वरूपं न विदुः जंतुरेवातीतः गंतं ज्ञातुं वक्तुं वा
दुरत्ययं दुर्गममनुक्रमणं चरितं कथनं वा यस्य सः सामां ॥ ५ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

कथं तर्हि तमेव विदित्वा तिसृषु मेतीत्यादि श्रुतिरित्याशंक्य तत्तानोपायं कथयन्नाह ॥ दिदृक्षुः वदति ॥ अलोकव्रतं ब्रह्म
चर्यादि अष्टांग अष्टिभूता नामात्मभूताः भूतेष्वामहृष्टः सन्तः समेगतिरस्तु ॥ ७ ॥ दुरत्ययानुक्रमसंगतिं त्वंप्रयं च
यत्र प्रणमति ॥ न विद्यते इत्यादिना ॥ लोकानामश्रयः प्रलयः संभवो जन्म तयोर्द्वैक्यं तदर्थं यस्तानि जन्मादीनि स्वीकरोति तस्मै

दिदृक्षुः वो यस्य यदं सुसंगलं विमुक्तसंगमुनयः सुसाधवः ॥ चरन्त्यलोकव्रतमव
गावने भूतात्मभूताः सुहृदः समेगतिः ॥ ७ ॥ न विद्यते यस्य वज्रकर्मवाननामरूपे
गुणदोष एव वा ॥ तथाप्यलोक्य यत्संभवाय यः स्वमायया यान्यनुकालमृच्छति ॥
॥ ८ ॥ तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मरौप्यं न तशक्तये ॥ अरूपायोरूरूपाय नम आश्चर्यकर्मरौ ॥ ९ ॥
नम आत्मप्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने नमो गिरं विदुराय मनसश्चेतसा मयि ॥ १० ॥ ॥

नम इत्युत्तरेणात्वयः ॥ ८ ॥ ब्रह्मरौप्यं अरूपाय अनन्तशक्तये उरूरूपाय अत आश्चर्याणि कर्माणि यस्य तस्मै
परेशाय नमः ॥ ९ ॥ आत्मप्रदीपाय प्रकाशत्रयविषयः कुतः साक्षिणे प्रकाशकाय परमात्मने जीवनियंत्रे अत एव गिरं
विदुराय आप्नाया यचेतसां विज्ञेतीना ॥ तथा च श्रुतिः यतो वाचो निवर्तते अथाय मनसा सहति ॥ १० ॥ ८ ॥ ८ ॥ ८ ॥ ८ ॥

एवमपि वियश्चितानियुगेन नैकर्मणा संन्यासेन सत्त्वेन शुद्धेन संन्यासयोगात्तयतयः शुद्धमत्वा इति श्रुतिः
तिः॥ प्रतिलभ्याय प्रत्यक्तेन प्राप्याय निर्वाणसुखसंविदे मोक्षानन्दानुभूतये॥ ११॥ गुणधर्मिणो सत्त्वा
दिधर्मो नुकारिणो ज्ञानघनाय चेति निर्विशेषत्वेऽपि प्रधानवैलक्षण्यमुक्तं॥ १२॥ साक्षिण इति सर्वोध्यक्षत्वेऽपि नि

सत्त्वेन प्रतिलभ्याय नैकर्मणा वियश्चितानमः केवल्यनाथाय निर्वा
णसुखसंविदे॥ ११॥ नमः शान्ताय योगाय मूलाय गुणधर्मिणो निर्वि
शेषाय साम्राय नमो ज्ञानघनाय च॥ १२॥ क्षत्रजाय नमस्तुभ्यं स
र्वोध्यक्षाय साक्षिणो युरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः॥ १३॥

विकारत्वे मुक्तं आत्मनां क्षत्रजा नो मूलाय मूलस्य प्रधानस्यापि प्रकृतये उद्भवे हेतवे॥ तत्र हेतुः युरुषाय पूर्व
मेवासते तथा च श्रुतिः पूर्वमेवाह मिहामिति तत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति॥ पूर्णो येति वा॥ १३॥ ६॥ ६॥

सर्वेन्द्रियाणां ये गुणा विषयास्ते बाह्ये. सर्वे प्रत्ययान्दियवन्तयो हेतवो ज्ञापका यस्य तस्मै. तदेवाह. असता अहकारादिषु
 पंचेतद्वा ययाऽसद्वृत्त्या प्रतिस्तेन विन्ध्यमिव सूचिता या तत्र हेतुः. सद्वृत्तेषु विषयेष्वभासो यस्य तस्मै. तदुक्तं तृतीये. यथा जल-
 स्थ आभास इत्यादिना ॥ पाठात्तरे. असत्यत्वे द्वा यया अध्यासेन अक्ता ययुक्ता य. तद्विष्टानां येत्यर्थः ॥ १४ ॥ ६ ॥ ६ ॥

सर्वेन्द्रियगुणाद्वृत्तेः सर्वप्रत्ययहेतवे। असता द्वा यया क्ता य सदा भासायतेन ॥
 सः ॥ १४ ॥ न मो न मस्ते खिलकारणाय निःकारणाय द्रुतकारणाय ॥ सर्वांग
 साम्नाय महार्णवाय न मो यवर्गाय यरायणाय ॥ १५ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अंखिलकारणाय सर्वकारणाय सर्वकारकहूयाय. अतएव स्वयं निःकारणाय कारणत्वे यिमृदादिवद्वि-
 कारं वारयति. अद्रुतकारणायेति. एवं भूतत्वे प्रमाणमाह. सर्वे आगमाः यवरात्रादयः आम्नायाश्च वेदा-
 निषां महार्णवाय. त्वा तस्मा मिव यवस्य तस्थो नाय. अपवर्गाय मोक्षरूपाय अतः परायणाय उत्तमानामाश्रयाय
 ॥ १५ ॥

गुरारिस्तयाद्वेदविदुष्यापानाग्निः तस्मै तेषां गुराणां धोभकार्ये विस्फूर्जितं वहिर्धृतिरिति कमानसंयस्यासौ कामय
तं वदुष्यामिति श्रुतेः नैष्कर्म्यमात्मतत्त्वं तस्य भावेन भावनं तावर्जिता आगमाविधिनिषेधलक्षणाः येनैषु स्वयमेव प्र
काशो यस्य तस्मै ॥ १६ ॥ मादकमद्विधश्चासौ प्रयत्नः पशुस्य पाशोऽविद्या तस्य विशेषेण मोक्षरायेनात्र योग्य

गुरारिस्तु न विदुष्यापानाग्निः तस्मै तेषां गुराणां धोभकार्ये विस्फूर्जितं वहिर्धृतिरिति कमानसंयस्यासौ कामय
तं वदुष्यामिति श्रुतेः नैष्कर्म्यमात्मतत्त्वं तस्य भावेन भावनं तावर्जिता आगमाविधिनिषेधलक्षणाः येनैषु स्वयमेव प्र
काशो यस्य तस्मै ॥ १६ ॥ मादकमद्विधश्चासौ प्रयत्नः पशुस्य पाशोऽविद्या तस्य विशेषेण मोक्षरायेनात्र योग्य

॥ १७ ॥

मामाह मुक्ताय मोचने हेतुमाह भूरिः कुरुता यस्य अतस्तत्रार्थे अलयाय अनलसाय त्वाशेन अंतर्गमिह्येतासवे
षां तनुभूता मनसि प्रतीता प्रख्याताया प्रत्यक् दृक् तस्मै तथा च श्रुतिः यथात्मनिति छत्र आत्मानमंतरो यमेय
तीति भगवते सर्वेषां तनुभूतानि यमने समर्था यातेषां मनसि स्थितं वेपि दृष्टे अपरिहृन्नाय ॥ १७ ॥ ६ ॥

च

अतस्थत्विपिदेहादिष्वाप्तैर्दुःप्रयनायप्राप्तुमशक्याया तत्र हेतुः गुरासंगेन विवर्जिताय अतएव मुक्तात्मभिर्देहादिष्वनाश
मर्त्तेश्चिन्तिताय तैः परिभाविताय माहः ज्ञानात्मन इत्यादि ॥ १८ ॥ इष्टांगतिं कामितधर्मादिफलप्राप्तुवंत्येव कुरुतावदे
व किंतु यस्तैर कामिता अंशा अप्याशिषोरातिदेहमप्राप्य यं राति एव यः अतएव अदभ्यस्यः समे विमोक्षरा मेव केवल

आत्मात्मजाप्रगृहविज्ञजनेषु सत्तैर्दुर्ध्रपराय गुरासंगविवर्जितायामुक्तात्मभिः सह दये
परिभाविताय ज्ञानात्मने भगवते नम ईश्वराय ॥ १८ ॥ यं धर्मकामार्थविमुक्तिकामा भ
जन्त इष्टांगतिमाप्नुवन्ति किंवा शिषोरात्यपि देहमव्ययं करोतु मे दभ्यस्यो विमोक्षरा नृपरे ॥
सकान्तिर्यस्य न केचनार्थं वांछन्ति ये वै भगवत्पूजनाः । अत्यदुतं तं चुरितं सुसंगलं गायन्त आ
नो १ नन्दसमुद्रमग्राः ॥ २० ॥ ॥

करोतु नाधिकं प्रार्थ ॥ १९ ॥ एतावदध्यह्नं मतिं कुरुवानभितवे न वाछामि यस्य ते का त्तमक्ता न कंचिदर्थं वांछन्ति
तं वरमेश्वरमीडेत्तोमीत्युत्तरेणान्वयः तिष्ठानिः कामवेहेतुः ये वै भगवतः सर्वज्ञानमुक्ता रप्रयन्ताः सेवितवन्तः

॥ २० ॥

राम

॥ ४ ॥

अथ पुनस्तु मंगलं तदर्थं नार्थं मङ्गलं तद्विधिं विशेषतो निरूपयामास ॥ परिपूर्णां प्रदक्ष्य यन्माहायस्येति विमिश्रः ॥ यत्तु ज्ञातुं त्वेत्य
येन कलया अंशे नक्षत्राः सप्तमे नादि निष्ठेति यथा च ॥ २२ ॥ अथैकादश्यां येषां दृष्ट्यां तैस्तथा चिदांशेति प्रवाहे
दृष्ट्याः सविमर्शमस्तथा च ॥ अथैकादश्यां तैस्तथा चिदांशेति प्रवाहे ॥ अथैकादश्यां तैस्तथा चिदांशेति प्रवाहे ॥ अथैकादश्यां तैस्तथा चिदांशेति प्रवाहे ॥

नमस्करं ब्रह्मपरं परेशः स व्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यं। अतीन्द्रियं सूक्ष्ममिवातिदूरं स
नन्त्रमायं परिपूर्यामीडे ॥ २१ ॥ यस्य ब्रह्मादयो देवा वेदा लोकाश्च राचराः ॥ नामरूपविभे
देन फलव्याचके लयाकृताः ॥ २२ ॥ यथा विषोऽग्नेः स विभुर्गर्भस्तयोः निर्यात्ति संयात्य
सहस्रस्रोविषः। तथा यतो यंगुत्तमसं प्रवाहो बुद्धिर्मनः खानि शरीरसर्गः ॥ २३ ॥ स वेन देवा
सुरमर्त्येतिर्यः। स्त्री नखरागेन पुमान्ननजन्तुः। नायगुराः कर्मन सन्नवासः निषेधशेषोजयता
दशेषः ॥ २४ ॥

नि. शरीरसर्गः कार्यदेहप्रवाहाच्च यतो भवन्ति सः ॥ २३ ॥ अतरुको वादीनां मध्ये कोपि न भवति न जंतुः लिङ्गत्र
यश्च न्य प्राणिमान्नमपि किंतु सर्वस्य निषेधे अवधित्वेन अवशिष्यत इति निषेधशेषः मायया अशेषात्म
कश्च जयतात्. मद्दिनोत्पत्त्या विभवतु ॥ २४ ॥

३

नवग्राह्यद्वीरस्य मोक्षो नास्ति विवर्तमिदं न तत्र हेतुः अमुया अन्तर्विहृष्टादिवेक्या प्रयागजजात्या किप्रयोज
नं आत्मलोकस्य आत्मप्रकाशस्य यद्वद्वर्गा अज्ञानं तस्मैव तमोक्षमिदं यत्तमोक्षस्य कालेन नाशो नास्ति यद्वा
देहसम्बन्धो देहनाशेन शोदेव किं तमोक्षप्रापने आत्मलोकावरणस्य तु कालेन विप्लवो नास्ति ज्ञानैकनिवर्त्यता

जिजीविषे नास्ति हानुर्धकि मन्तर्विहृष्टावृतये मयो न्या इहामिका लेन न यस्य वि
प्रवस्तस्यात्मलोकावरणस्य मोक्षरागा ॥ २५ ॥ सोऽहं विश्वसृजं विश्वः ~~स~~ म
विश्वं विश्ववेदसां विश्वात्मानमजं वसन् परातोस्मि परं पदं ॥ २६ ॥ योगरश्मि न
कर्मासौ हृदि योगविभाविते योगिनो यं प्रपश्यंति योगेशं तं न तोस्य हं ॥ २७ ॥ श्री

तु अनन्तस्यैव मोक्षमिदं मीत्यर्थगारयरा सोऽहं मुमुक्षुः विश्वं विश्वरूपं अविश्वविश्वव्यतिरिक्तं च विश्वं वेदो धनं
पकरायस्य तं विश्वस्यात्मानं च केवलं परातोस्मि न तु तं जानामि ॥ २६ ॥ योगं विना दुर्ज्ञानत्वादित्यहा योगेन
भगवद्भर्मा रक्षितानि दग्धनिकर्माणि शोयेयान्ते यं प्रपश्यंति ॥ २७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम

॥ २५ ॥

नमो नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायारिविलक्ष्मीगुराय॥ प्रपन्नवालायदुरन्तरा
 क्रयेकदिन्दुयारागमनवायवर्त्मने॥ २८॥ नायवदस्वमात्मानं यद्वत्त्वाहंभियाहृतं।
 तदुरन्तरमाहात्म्यं भगवत्तमिनात्म्यं ह॥ २९॥ शुक्रउवाच॥ एवंगजेदुमुपवर्णितेनि
 विशेषं ब्रह्मादयोविविधलिभिर्दभिमात्मानैतेयदेयसत्समुन्निरिविलात्मकत्वात्तना
 रिवलामरमयोहरितामिसा॥ ३०॥ ॥

नहि सर्वेषां गन्तव्यं किं नास्थितास्तत्रा॥ नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायारिविलक्ष्मीगुराय॥ प्रपन्नवालायदुरन्तरा
 क्रयेकदिन्दुयारागमनवायवर्त्मने॥ २८॥ नायवदस्वमात्मानं यद्वत्त्वाहंभियाहृतं।
 तदुरन्तरमाहात्म्यं भगवत्तमिनात्म्यं ह॥ २९॥ शुक्रउवाच॥ एवंगजेदुमुपवर्णितेनि
 विशेषं ब्रह्मादयोविविधलिभिर्दभिमात्मानैतेयदेयसत्समुन्निरिविलात्मकत्वात्तना
 रिवलामरमयोहरितामिसा॥ ३०॥ ॥

नमो नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायारिविलक्ष्मीगुराय॥ प्रपन्नवालायदुरन्तरा
 क्रयेकदिन्दुयारागमनवायवर्त्मने॥ २८॥ नायवदस्वमात्मानं यद्वत्त्वाहंभियाहृतं।
 तदुरन्तरमाहात्म्यं भगवत्तमिनात्म्यं ह॥ २९॥ शुक्रउवाच॥ एवंगजेदुमुपवर्णितेनि
 विशेषं ब्रह्मादयोविविधलिभिर्दभिमात्मानैतेयदेयसत्समुन्निरिविलात्मकत्वात्तना
 रिवलामरमयोहरितामिसा॥ ३०॥ ॥

३२

॥ २८॥ उपवर्णितं निर्विशेषं मूर्तिभेदं विना यस्तत्त्वं येन ता विविधा सा लिंगभिर्दभिर्निर्भेदः तस्याभिमानो येषां अतः
 स ते यदा नोपजग्मुः तत्र ददा मखिलामरमयः सर्वदेवमय मूर्तिः ॥ ३०॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दिविजैर्देवैः हृद्यो मयेनेति शेष्या योक्तं ॥ ३१ ॥ स्वेष्टं ह्युत्तमार्तं उद्यतं चक्रं येन ॥ ३२ ॥ गरुडो
पि मन्दगतिरिति ततः सहसावतीर्ष्य अत्रिणा च केण विधातितं मुखं यस्य उस्त्रियाणां दिवा

तंतद्वदन्तमुपलभ्य जगन्निवासः सोऽनं निशम्य दिविजैः सहसंस्तुवद्भिः । हृद्यो म
येन गरुडेन समुह्यमानश्चक्रायुधो भ्यगमदाश्रयतो गजेन्द्रः ॥ ३१ ॥ सोऽतः स
रस्युरुबलेन गृहीत आर्तोऽष्टागरुत्तमि हरिं खड्गपातचक्रं उस्त्रिष्य साम्बु
जकरंगिरमाह कृच्छ्रायरायणाविलगुरो भगवन्मस्ते ॥ ३२ ॥ तं वीक्ष्य
धीडितमजः सहसावतीर्य सग्राहमाश्रुसरसः कृपयोज्ज्वलारः ॥ ग्राहादिपा
ठितं मुखं ददिरिणा गजेन्द्रं संपश्यतो हरिरसूमुखदुस्त्रियाणां ॥ ३३ ॥ इति
भागवते अष्टमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

नां ॥ ३३ ॥ इति अष्टमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ तं रघुश्च मादुसुरोऽगुर्ग

तं नः

॥ ६ ॥

या